

Kurt Larsson

SÄBY - MIN HEMBYGD

Utnäs gård

SÄBY
HEMBYGDSFÖRENING
Grundad 1924

Utnäs gård kort historik.

Utnäs är en av de äldsta byarna i Säby socken och finns omnämnd i skrifterna redan 1288.

Utnäs Löt (löt = lutande grässlätt) blev övernattningsplats för Livregementets grenadjärkår mellan 1780 och 1893 efter att Kronan 1780 avhyste (exproprierade/köpte in) Utnäs by.

Här fanns då en mindre samling gårdar.

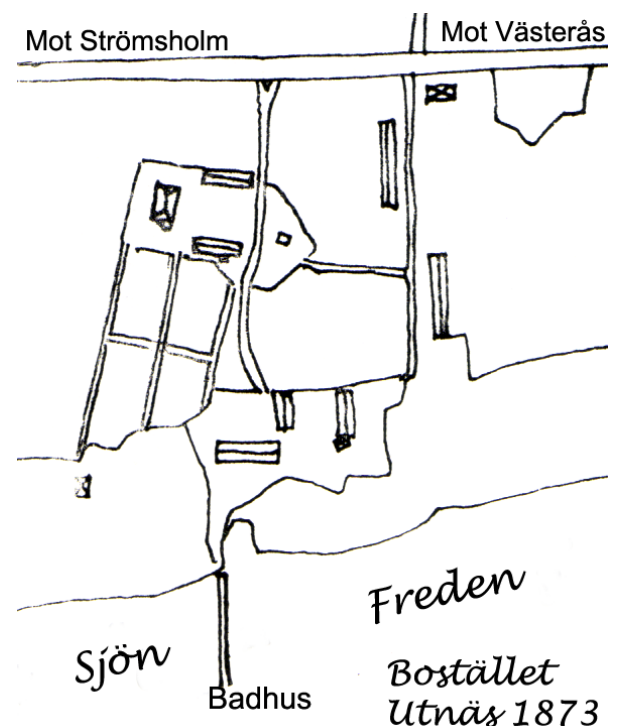
Ett sjukhus för hundra man uppfördes i två våningar av timmer 1811. Det revs 1902 och timret återanvändes vid uppförande av andra byggnader närmare slottet, däribland ridskolans chefsbostad samt den nuvarande Slottsboden.

Ett bageri byggdes 1775 och revs 1889. Av timret uppfördes Mølntorps småskola.

Utnäs gård, bilden på omslaget, byggdes 1795 som bostad för regementskommissarien, från 1815 bostad för fältkamreren

Från en brandförsäkringsvärdering 1806 får vi följande beskrivning av byggnaden.

Mangårdsbyggnaden uppsatt 1795 av godt furutimmer 26 alnar lång, 16,5 alnar bred, 15 varv hög utvändigt på 17/24 alnar stenfot. Huset knutfodrat och afstruket, med rödfärg och tjära inblandat, på taket och knutfodringarna. Huset har en våning plus vindsvåning. Bottenvåningen innehåller: förstuga, sal, förmak, sängkammare, kök och kökskammare. Vindsvåningen innehåller två kamrar. En tillbyggnad gjorts på husets båda sidor, två rum har därigenom tillkommit.

Källor: STRÖMSHOLMS SLOTT De kungliga slotten
Ann-Katrin Kilbo och Holger Carlsson.

Några anteckningar och minnesblad från ett långt lif.

Av Hedvig Sehman, född Lejdström

Avskrift.

Obetydliga ändringar har gjorts för att skapa bättre förståelse av innehållet. Inga stavningsändringar har däremot gjorts. Dock sviker henne minnet om en del årtal jämfört med husförhörslängderna.

Söndagen d. 14 Febr. 1932.

På det gamla f.d. fältkamrersbostället Utnäs beläget vid en vik af Mälaren, benämnd Freden, förflöt största delen av mina barndoms- och ungdomsår.

Utnäs är en gammal trifsam gård, rödmålade med brutet tak och långa flyglar med två stora almar på gårdsplanen.

Mina föräldrar flyttade från Tängsta i Odensvi med sina 2 yngsta barn (på 1860-talet) åtföljda af ladugårdskarlen Riddarsporre med hustru och 7 barn.

Då vi först kom dit, ja under de 10 år som min älskade mor levde, fanns inga vita knutar, utan stockarna stucko fram i hörnen på gammalt vis. Dessa ersattes med vitmålade bräder under min andra mors (1872) tid. En gammal trevlig vitmålade veranda, med gröna soffor, fanns också men jag tror den var utan tak. Hela somrarna åt vi ute i almbersån nära utgången från kök och serveringsrum.

Trädgården var gammaldags med långa, breda gångar ned mot sjön. Präktiga fruktträd, klara astrakaner genomskinligt klara svanhalsar (päron) m.m. Plommon och herrliga krusbär.

Längst ner åt sjön var en stor klarbärsskog och en skuggig berså med en jordfast soffa i rundel och bord.

Under vår tid moderniserades också trädgården. Slingrande gångar och gräsplaner anlades, vari Pappa planterade många fruktträd, särskilt fina päron. En alldeles ny trädgårdsanläggning gjordes från gårdsplanen och ända ner till landsvägen med fruktträd och bärbuskar, ävenså en pilberså, varifrån vi alla ödmjukt bugande och nigande hälsade kungen Carl XV, som en gång under min barndom for förbi och nådigt hälsade tillbaka.

Badhus hade vi långt ute i sjön med lång stenbrygga ledande dit och en stor och en liten båt.

Pappa var mycket road av fiske. Alla slags fiskedon hade han. Tidigt om vårarna, så snart isen gått af, kom alltid två karlar från V Skedvi, pappas barndoms-socken, och satte ut "Katsan", vilken sedan vittjades varje morgon under sommaren, på samma gång han även tog det, som var i de utlagda ryssjorna. Aspnät fanns det även vari han flere ggr fick laxar, som förirrat sig från Strömsholmsforsen. Ett par gånger om sommaren drogs det också not.

En källarsvale med två små murar till ingången fanns åt gårdssidan. Flyglarna på gården voro på vår tid mycket längre. Den åt sjösidan innehöll på borte gaveln -med utgång däråt- stall, med höskulle över, och selkammare, derefter vagns"lider" med dörrar åt gården, samt närmast byggningen, en nedre och en övre bod, bredvid den undre en mangelbod.

I nedre boden förvarades en massa trädgårdsredskap och fiskedon, som hängde på väggarna och vid ena väggen var en mjöllår med gröpe åt grisarna.

Mellan övre och undre boden var en gallergrind, sedan trappan upp till matboden, som var stor och gick över både nedre - och mangelboden. Dess fönster hade inte glas utan ett glest järngaller och der utanför var en trälucka, som man genom gallret kunde öppna och stänga med en stadig haspe. Deruppe var minsann många slag af matvaror, så stort hushåll som det var. 8 pers, i köket, som skulle äta alla mål och "inne" 11 personer.

Om jag denna dag kunde gå upp i boden, skulle jag kunna gå direkt och hitta överallt. Så väl minns jag hur allting var däruppe. Två stora brödlårar: -en till spisbröd -en till knäckebröd. Lårar till groft och fint rågmjöl, till finsiktat vetemjöl och s.k. för- och eftermjöl, malt och humleståndor, silltunna och saltsäck. Vid fönstergluggen det stora karet med saltat fläsk och kött. I taket krokar der de många rökta fläskskinkorna hängde, samt vintertid färskt kött och fläsk som fått frysa, samt den rökta "Patronkorven" och en mängd hackkorv. Lungkorvs- fläskkorvs- byttorna och byttan med salta skärböner på golvet nära trappan, och en massa paltbröd i sin stånda.

På eftersommaren var det fårslagt och tuppslagt. Detta var vad den ena långa flygelbyggnaden användes till.

I den andra börja vi med bagarstugan längst upp med två breda dörrar, den ena delad i halvdörrar - stor öppen spis och en stor murad bakugn. Der vid en vägg har också hyvelbänken sin plats. Ett stort bakbord vid fönstret och bredvid spisen alla bakbräderna på varann, så man kunde (vid storbaken höst och vår) sätta brödkakorna till jäsning och ta dem till gräddning utan att behöva flytta på några bakbräden. Ett "storbak" med hårdt bröd för ett halvår räckte i 14 dar - 3 stora degar om dagen. Sen följde ett rum, som vi hade till stökrum. Allt julstök försiggick der. Der gjorde vi all korv och stöpte ljus. Julbaket försiggick der, emedan det då var rätt kallt i bagarstugan, så vi endast gräddade der. Alla skorpbak var också der. Der hade vi en utdragssoffa med snygga sängkläder i, för handtverkare (sadelmakare, skomakare & smeder) som en gång om året kom - alltid 2 på en gång -.

Nästa rum var mjölkkammaren, med sina 2 stora iskar - der de höga 8 kanns-cylindrarna (=20,8 liter) med den nysilade mjölken sänktes ned bland isen och stodo kvar 48 timmar (hälst) innan de skummades. Vid en vägg hade bordet, der smöret arbetades, sin plats och vid den stora ostprässen.

Sista rummet i denna flygel var den stora fyrkantiga vedboden, der "gamle Anders" reciderade - lika flitig som krokig. Veden kördes alltid till Utnäs fr.Rallsta af karlar och dragare derifrån. Ingen skog till bränsle fanns på Utnäs.

Detta var om de långa gammaldags flyglarna, som efter vår tid, dumt nog blivit förminskade och moderniserade. Nu märker jag att jag glömt att tala om ett rum neml. drängkammaren, belägen mellan mjölkkammaren och vedboden, der "gamle Anders" och två unga drängar bodde. Nu ska jag väl, för att gå grundligt tillväga, skriva lite om hur byggningen var beskaffad "invärtes".

När min mamma lefde var det rätt olika mot sedan, när hennes kusin, Amelie Hedenstierna, intagit hennes plats.

Talar först om hur det var under min första barndom ("mormor" föddes 1860).

Från förstugan kom man rakt fram in i salen, riktigt hemtrevlig som jag minns den. Hur vi satt der vid aftonlampan - Pappa med "Nya dagligt allehanda", varur han ofta föreläste, mamma med sitt handarbete, guvernanten och hushållsmamsellen också arbetande förstås.

Från salen kom man till höger in i förmaket, trevligt möblerat med gamla saker från föregående generation. Hemväft randigt möbeltyg, en gammal lång soffa med det runda alrotsbordet framför och två länstolar, en mahognytaffel vid väggen åt salen och en gammal mahognyspegel med bord mellan fönstren. Hemvävd nöthårsmatta under bordet och gångmatta mellan dörrarna. (Överallt vitskurade golv skurade med en tvaga och fin vit sand.)

Från förmaket kom man in i Pappas rum, möblerat med en soffa, som nu står hos flickorna Eriksson i Kolbäck, ett ekbord gjordt af en snickare i Strömsholm för Pappas räkning af gammal ek från trakten. Pappas skrivbord vid ena fönstret, brädspelsbordet vid det andra och Pappas höga klaffbyrå med de många stora och små lådorna vid väggen midt emot soffan.

Sängkammaren låg på södra sidan om salen. Der hade också två av småflickorna sina gulmålade sängar. Från söngkammaren ledde en dörr till den s.k. "lilla kammaren", der jag och vår bror Albert sovo och der vi barn hade vårt lekrum.

Köket, gammaldags, med stor murad "kåpa" över kokspisen och den stora, öppna tegelstensmurade spiselhällen der ibland, vid högtidligare tillfällen, tändes en stor korsvedsbrasa. Mellan spisen och skafferidörren en stor vattentunna af koppar med ihängande kopparskopa. Vid väggen åt dörren en gammal tallrikshylla med stora skåphyllor under.

Sängkammare inreddes under senare år (1870-talet) en trappa upp. Utanför söngkammaren var en stor vind, där sedan ett stort trevligt vardagsrum inreddes.

Under min mammas tid användes rummet åt norr till mjölk-och handkammare. Det inreddes under senare regimen, till ett stort temligen mörkt och kallt rum - dock försett med en stor, präktig grön gammal kakelugn.

Hedvig Sehman och hennes familj vid tiden för berättelsen.

Jag bad Holger Carlsson, som brukar vara mig behjälplig med persondata, om några uppgifter rörande Hedvig Sehman (som skrev ned sina minnen från Utnäs) och hennes familj. Här är i korthet vad jag fick av Holger.

Hedvig föddes den 29 januari 1860 som första barnet i äktenskapet mellan Inspektoren Johan Robert Lejdström och Ulrica Amalia Ljungdahl. Johan var då 39 och Ulrika 24 år gammal.

Familjen bodde i Rallsta gård i Bergs församling. Efter ett kortare mellanspel på Tängsta gård i Odensvi församling flyttade familjen Lejdström nu med tre barn, via Bergs församling, till Utnäs gård 1863. Johans titel i husförhörslängderna är omväxlande inspektor och arrendator. Vi kan sluta oss till att han på Utnäs gård bedrev åkerbruk och boskapsskötsel, som den gamla termen lyder.

1866 föddes Johans och Ulrikas fjärde barn. Ulrika avled tre år senare och fyra små barn blev utan mor.

Fadern gifte emellertid om sig efter två år med Ulrikas kusin och fick även i det äktenskapet fyra barn.

Förutom familjen Lejdström på tio personer och ett fosterbarn bodde på Utnäs även tjänstefolket. Från husförhörslängder läser vi titlar som: Demoiselle, Dräng, Hushållerska, Informator, Ingeniör och Mamsell. På Utnäs levde familjen Lejdström i 26 år till våren 1889 då de flyttade till Västerås. Hedvig var då 29 och hennes far 68 år.

Hedvig gifte sig 1892-06-16 med den tre år äldre Axel Wilhelm Sehman, född i Norrbärke 1857-01-04, och som nu var komminister i Odensvi församling. Axel Sehman blev senare kyrkoherde i Lima församling 1906 och i Hedemora landsförsamling 1916. Han dog 1919. Änkan Hedvig återfinns år 1920 bosatt i kv Örnen i Hedemora stad med dottern Katarina samt en tjänstekvinna. Hedvig begravdes i Hedemora den 8 april 1942.

Makarna Sehmans barn, Katarina Amalia (Karin som besökte Utnäs 1971) föddes den 8 oktober 1900 i Odensvi. Hon gifte sig 1924 med Ingenjören vid Stockholms Spårvägar, Harald Hjort, född i Hedemora 1886-10-01 och son till en folkskollärare.

Karin dog i Sundbyberg den 4 mars 1979.

Berättelsen om Utnäs gård i slutet av 1800-talet

Sonja Alveheim, idag en granne till mig, bodde en tid på Utnäs. Hon fick på sommaren 1971 spontant besök av två damer, en äldre en yngre. Den äldre damen var Karin Hjort som tillsammans med sin sonhustru hade åkt från Stockholm för att besöka sin mors barndomshem.

Karin Hjorts mor Hedvig Sehman hade 1932 skrivit om sin uppväxt på Utnäs.

Sonja Alveheim fick efter besöket ett brev från Karin Hjort där hon bl a skriver. ”Jag och min sonhustru blev så vänligt mottagna av Er. Jag lovade då sända några avskrifter ur min mors minnesanteckningar”.

Av Sonja blev jag tillfrågad om anteckningarna var av intresse för hembygdsföreningen. Här är de och lite mer jag letat fram om Utnäs gård och familjen som levde där i slutet av 1800-talet.

Tack Sonja Alveheim och tack Holger Carlsson för er hjälp.

Kolbäck i januari 2006 / Kurt Larsson.

Tidigare berättelser i serien Säby - Min Hembygd

- Del 1 Hembygdsföreningens bildande
Klockaren i Säby
Säby Manskör
Mölntorps Musikkår
- Del 2 Mölntorps Smidesfabrik
- Del 3 Mölntorps samhälle och skola
- Del 4 Alfred Eriksson, levnadshistoria.
- Del 5 Kvarnar och kvarnlivet i Mölntorp
- Del 6 Borgbylokalen
- Del 7 Fattigstugorna i Säby
- Del 8 Carl August Riddersporre, levnadshistoria.
- Del 9 Kittelbacken i Håskesta
- Del 10 Säby Elektriska Distributionsförening
- Del 11 Herrevadsbro, Kolbäck
- Del 12 Postgången i Säby
- Del 13 Sömmerskan från Kvarnfors
- Del 14 Sjukhemmet i Kolbäck
- Del 15 Soldater & Soldattorp